

SUN'IY INTELLEKT ADABIYOTSHUNOSMI? AI VA INSON TAFAKKURI QARAMA-QARSHILIGI

Ergasheva Nozima Alim qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-kurs 23/3 guruh talabasi

email.ergashevanozima507@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining adabiyotshunoslikka kirib kelishi, xususan, klassik badiiy matnlarni tahlil qilish va talqin etishdagi imkoniyatlari hamda cheklovlari tahlil qilinadi. Inson tafakkuriga xos bo'lgan estetik idrok, tarixiy-madaniy kontekstni sezish va emotsional anglash bilan algoritmik tahlil o'rtasidagi farqlar ochib beriladi. Maqolada AI vositalarining adabiy tahlilda yordamchi instrument sifatidagi o'rni asoslanadi hamda ularni mutlaq talqinchi sifatida qabul qilishning nazariy va axloqiy muammolari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, adabiyotshunoslik, klassik matn, talqin.

So'nggi yillarda sun'iy intellekt texnologiyalari gumanitar fanlarga, jumladan adabiyotshunoslikka ham jadal kirib kelmoqda. AI asosida ishlovchi dasturlar matnni tahlil qilish, talqin etish va hatto yangi matnlar yaratish imkoniyatiga ega bo'lib, adabiyotshunoslik metodologiyasiga yangicha qarashni talab qilmoqda. Sun'iy intellekt klassik matnlarni tahlil qilishda statistik va struktur yondashuvlardan foydalanadi.[McCarty,2005]. U katta hajmdagi matnlarni qisqa vaqt ichida qayta ishlash, obrazlar va motivlar takrorini aniqlash imkonini beradi. Biroq badiiy matnning estetik qiymati, ramziy ma'nolari va tarixiy-madaniy konteksti inson tafakkuri orqali chuqurroq anglanadi. AI algoritmlari emotsional idrokka ega emas, ular faqat mavjud ma'lumotlar asosida xulosa chiqaradi. Shu bois sun'iy intellekt tomonidan berilgan talqinlar umumlashtirilgan bo'lib, individual va subyektiv qarashlarni to'liq qamrab ololmaydi. Adabiyotshunoslikda esa subyektiv talqin muhim o'rin tutadi. Adabiyotshunoslik nafaqat matnni tahlil qilish, balki uni yaratilgan davr, muallif dunyoqarashi va o'quvchi idroki bilan uzviy bog'liq holda talqin etishni talab etadi.[Moretti,Verso,2013]. Shu bois AI tomonidan amalga oshirilayotgan tahlillar inson tafakkuri bilan qanchalik tenglasha oladi yoki u faqat yordamchi mexanizm bo'lib qoladimi, degan masala dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda sun'iy intellekt asosidagi dasturlar katta hajmdagi matnlarni qisqa vaqt ichida tahlil qilish, takrorlanuvchi motivlar, obrazlar va semantik bog'lanishlarni aniqlash imkonini bermoqda. Masalan, klassik

asarlardagi leksik birliklar chastotasi, ramziy obrazlarning qo'llanish darajasi yoki muayyan mavzularning takrorlanish holati AI yordamida aniq statistik ma'lumotlar asosida ko'rsatib beriladi. Bu jarayon adabiyotshunos uchun katta qulaylik yaratadi: u avval ko'p vaqt talab qilgan texnik ishlarni tez va xatosiz bajarish imkoniga ega bo'ladi. Shu ma'noda AI adabiy tadqiqotlarda kuchli analitik instrument sifatida namoyon bo'lmoqda. Biroq badiiy matnni talqin etish faqat statistik yoki struktur tahlil bilan cheklanmaydi. Inson o'quvchi matndagi yashirin ma'nolarni o'z hayotiy tajribasi, emotsional holati va madaniy xotirasi orqali idrok etadi. Klassik asarlardagi ramzlar, kinoya va metaforalar ko'pincha muayyan tarixiy sharoit va milliy mentalitet bilan bog'liq bo'lib, ularni to'liq anglash uchun insoniy sezgi va intuitiv tafakkur zarur. Sun'iy intellekt esa mavjud ma'lumotlar bazasiga tayangan holda ishlaydi. U emotsiyani his qilmaydi, balki uni modellaydi. Shu sababli AI tomonidan berilgan talqin ko'pincha umumlashtirilgan va kontekstdan qisman uzilgan bo'lishi mumkin. AI va inson tafakkuri o'rtasidagi asosiy farq – ma'no yaratish jarayonida namoyon bo'ladi. Inson talqini subyektiv bo'lib, har bir o'quvchi asarni o'zicha anglaydi. Bu xilma-xillik adabiyotning yashovchanligini ta'minlaydi. Sun'iy intellekt esa ko'proq obyektivlikka intiladi va mavjud talqinlarni qayta ishlab, umumiy xulosalar chiqaradi. Shu nuqtada qarama-qarshilik yuzaga keladi: adabiyotshunoslikda yagona, mutlaq talqin mavjud emas, AI esa aynan shunday yakdil natijaga intiluvchi mexanizm sifatida ishlaydi. Sun'iy intellektni adabiy tahlilda qo'llash bilan bog'liq axloqiy savollar ham mavjud. Agar AI tomonidan yaratilgan talqinlar ilmiy haqiqat sifatida qabul qilinsa, inson omilining kamayib ketishi xavfi yuzaga keladi. Bu esa adabiyotshunoslikni tirik tafakkur mahsulidan texnik jarayonga aylantirib qo'yishi mumkin. Metodologik jihatdan esa AI natijalarini tanqidiy yondashuvsiz qabul qilish ilmiy xatolarga olib kelishi ehtimoli bor. Shu bois AI adabiyotshunoslikda mustaqil subyekt emas, balki yordamchi vosita sifatida qaralishi lozim. So'nggi yillarda jahon adabiyotshunosligida sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha bir qator tajribalar amalga oshirilmoqda. Masalan, Shekspir dramalarini stilometrik tahlil qilish, Dostoyevskiy romanlaridagi psixologik holatlarni aniqlash yoki Sharq mumtoz adabiyotida ramzlar tizimini modellashtirish kabi tadqiqotlar AI imkoniyatlarining kengligini ko'rsatadi. [Cambridge University Press, 1992]. Bu tajribalar shuni isbotlaydiki, sun'iy intellekt matn ichidagi yashirin strukturani ochishda samarali vosita bo'la oladi. Biroq mazkur tahlillar ko'proq texnik xarakterga ega bo'lib, ular matnning badiiy-estetik qiymatini to'liq ochib bera olmaydi. Chunki klassik asarlar ko'pincha muallif shaxsiyati, tarixiy bosim va davr ruhining mahsuli hisoblanadi. Bu jihatlar esa algoritmik tahlilda cheklangan holda namoyon bo'ladi. Milliy adabiyotlarni, xususan, o'zbek klassik adabiyotini AI yordamida

tahlil qilish alohida yondashuvni talab etadi. Chunki bunday matnlar milliy mentalitet, diniy-falsafiy qarashlar va folklor an'analari bilan chambarchas bog'liq. Sun'iy intellekt esa asosan global ma'lumotlar bazasiga tayangan holda ishlaydi. Natijada milliy xususiyatlar umumiy modellarga singdirilib yuborilishi xavfi yuzaga keladi. Masalan, Alisher Navoiy asarlaridagi tasavvufiy ramzlarni to'liq anglash uchun nafaqat til, balki islom falsafasi va Sharq poetikasini chuqur bilish talab etiladi. Inson tadqiqotchi bu bilimlarni intuitiv ravishda uyg'unlashtira olsa, AI uchun bu jarayon qo'shimcha ma'lumotlar va murakkab sozlamalarni talab qiladi. [Alisher Navoiy, Tanlangan asarlar].

Zamonaviy adabiyotshunoslikda inson va sun'iy intellekt qarama-qarshiligi o'rniga ularning hamkorligini yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi. AI katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkor tahlil qilib bersa, inson tadqiqotchi bu natijalarni talqin etadi, baholaydi va estetik xulosalar chiqaradi. Bu hamkorlik ilmiy tadqiqotlarning sifatini oshiradi. Shu jihatdan qaraganda, sun'iy intellekt adabiyotshunos emas, balki adabiyotshunosning ilmiy yordamchisi sifatida qaralishi maqsadga muvofiqdir. Aynan inson tafakkuri matnga jon bag'ishlaydi, AI esa ushbu jarayonni texnik jihatdan qo'llab-quvvatlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt texnologiyalarining adabiyotshunoslik sohasiga kirib kelishi zamonaviy ilmiy tafakkur uchun yangi ufqlarni ochmoqda. AI klassik badiiy matnlarni tezkor va tizimli tahlil qilish, katta hajmdagi matnlar orasidan umumiy tendensiyalarni aniqlash hamda statistik asoslangan xulosalar chiqarishda samarali vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu holat adabiy tadqiqotlarning texnik tomonini sezilarli darajada yengillashtiradi. Biroq adabiyotshunoslik faqatgina ma'lumotlarni qayta ishlash bilan cheklanmaydi. Klassik matnlar talqini inson tafakkuriga xos bo'lgan estetik idrok, emotsional sezgi, tarixiy xotira va madaniy kontekstni chuqur anglashga tayanadi. Sun'iy intellekt esa ushbu jihatlarni to'liq his etish qobiliyatiga ega emas, u faqat mavjud ma'lumotlar asosida modellangan xulosalar chiqaradi. Shu sababli AI tomonidan berilgan talqinlar ko'pincha umumlashtirilgan va cheklangan xarakterga ega bo'ladi. Maqolada ko'rib chiqilganidek, sun'iy intellektni mustaqil adabiyotshunos sifatida qabul qilish ilmiy va metodologik jihatdan asossizdir. Aksincha, uni adabiyotshunos-tadqiqotchining ilmiy yordamchisi, analitik instrumenti sifatida qo'llash eng maqbul yondashuv hisoblanadi. Inson tafakkuri va sun'iy intellekt imkoniyatlarining uyg'unligi adabiyotshunoslik fanida yangi ilmiy paradigmaga asos bo'lishi mumkin. Shunday ekan, kelajakdagi adabiy tadqiqotlar inson tafakkuri yetakchiligida, sun'iy intellekt texnologiyalaridan

samarali va tanqidiy foydalanish tamoyiliga asoslanishi lozim. Aynan shu hamkorlik klassik adabiy merosni chuqurroq anglash, uni zamonaviy ilmiy metodlar bilan boyitish va global ilmiy muhitda munosib talqin etish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Eco, U. Interpretation and Overinterpretation. Cambridge University Press.
2. Moretti, F. Distant Reading. Verso.
3. McCarty, W. Humanities Computing. Palgrave Macmillan.
4. Alisher Navoiy. Tanlangan asarlar.
6. Zamonaviy sun'iy intellekt va gumanitar fanlar bo'yicha ilmiy maqolalar.
7. google.uz sayti.